

Barbara Vujanović

Povijest preuređenja
i preuzimanja
Meštrovićeva paviljona
i okolnoga prostora
– od džungle do
Instagrama

Godina 2018. bila je u znaku, barem što se zagrebačke kulturne scene tiče, dviju važnih obljetnica. Prva se odnosila na 150 godina postojanja Hrvatskoga društva likovnih umjetnika, a druga na prostor usko povezan s Društvom, odnosno na 80. godišnjicu podizanja Doma hrvatskih likovnih umjetnika, popularno poznatoga kao Meštrovićev paviljon. Tim je povodom HDLU zajedno s Institutom za povijest umjetnosti objavio obimnu monografiju *150 godina Hrvatskog društva likovnih umjetnika – Umjetnost i institucija*, koja se referirala na oba događaja. U njoj su sabrani tekstovi više autorica i autora, a uredila ju je Irena Kraševac. Muzeji Ivana Meštrovića – Atelijer Meštrović priredili su pak izložbu *Meštrovićev znak u Zagrebu – arhitektura: 80 godina Meštrovićeva paviljona*, koju je kurirala autorica ovih redaka, a u katalogu joj se tekstom priključila češka povjesničarka arhitekture Vendula Hnídková. Stručna zajednica, nažalost, nije svoju snagu usmjeravala te godine samo na proučavanje i predstavljanje značenja spomenute institucije i građevine u kojoj djeluje, već je djelovanje fokusirala na obranu narušenog integriteta i digniteta Meštrovićeva paviljona i njegova okoliša.

Da posve sažeto podsjetimo, ondašnja je gradska vlast, bez prethodno raspisanoga natječaja i javne rasprave, poduzela „projekt” zamjene dotrajalih bračkih kamenih blokova stubišta paviljona, nadomještajući ih trogirskim kamenom, dok je zelenu površinu Trga žrtava fašizma lišila gotovo posvema vegetacije i pravocrtnim stazama uvela drugačiju

Foto Dom hrvatskih likovnih
umjetnika u izgradnji, 1938.,
fototeka Galerije Meštrović,
Split, FGM-2588.

komunikaciju prema središnjoj rotondi. Duhovito i opravdano, novi purificirani izgled eksterijera paviljona uspoređivan je na društvenim mrežama s Instagramovim logotipom. Dodatna i nova rasvjeta akcentuirala je sve navedene promjene. Iako se u pojašnjenjima ističe da je njome „dodatno naglašena monumentalnost zgrade HDLU-a”,¹ zapravo pridonosi odvajanju arhitekture od okolnoga prostora, stvarajući nepotrebnu vizualnu distrakciju. Osim toga, u trenucima obojenosti osvjetljenje se pretvara u iskrivljenu

¹ Uređenje Trga žrtava fašizma, 2020., <https://www.zagreb.hr/uredjenje-trga-zrtava-fasizma/160085> (pristupljeno 15. prosinca 2021.).

FOTO P. Mofardin

referenciju na svjetlosnu instalaciju albanskog umjetnika Sisleja Xhafa *Zagreb Boogie Woogie* iz 2003.²

Što zaključiti s odmakom od tri godine, *sine ira et studio*? Prije izgradnje Meštrovićeva paviljona, koji je urbanistički redefinirao ovaj dio grada, nekadašnji Trg kralja Petra bio je „potpuno neuređen” te je uz Trg kralja Krešimira „predstavljao neku džunglu u moderno izgrađenom dijelu Zagreba”.³ Meštrovićev projekt i trg oduvijek su bili predmet političkih posezanja, promjena te prenamjena – od izložbenoga prostora u džamiju, potom u Muzej narodnog oslobođenja / Muzej revolucije naroda Hrvatske i naposljetku u izložbeni prostor, čime je zatvoren puni krug. Kružna građevina poput kakve vremenske kapsule ili arheološkog nalazišta sadrži tragove svih povijesnih slojeva, poput (vjerojatno) zazidanog Meštrovićeva reljefa kralja Petra I. Oslobodioca, bogato reljefno dekoriranog i polikromiranog mihraba džamije te freske Ede Murtića koju je izveo 1952. godine za izložbu povodom VI. kongresa KPJ-a. Kasniji dodatak inicijalnom planu uređenja jest rješenje pristupnoga prostora rotondi, koje je koncipirao arhitekt Stjepan Planić u sklopu prenamjene u džamiju: uz tri naknadno srušena minareta visoka četrdeset i pet metara, projektirao je stepenastu povišenu terasu s kružnom fontanom s vodoskokom u sredini i kamenom klupom uokolo.

Može se tek nagađati i diskutirati kakav je bio Meštrovićev stav o prvoj prenamjeni njegova projekta, a rasprava o najnovijoj intervenciji često se pozivala na njegove „želje” i

² Povodom svečanog otvorenja obnovljenoga Doma hrvatskih likovnih umjetnika u ožujku 2003. priređena je izložba *Svjetlo* na kojoj su izložena djela devetnaest hrvatskih umjetnika u odabiru Zvonka Makovića. U sklopu izložbe koja je komentirala skidanje slojeva s kupole, a koji su dotad priječili prolazak svjetlosti, pozvani su i strani umjetnici. Svjetlosna instalacija *Boogie Woogie*, koju je kurirala kustosica Rada Iva Janković, funkcionirala još dugo nakon svršetka izložbe. Fluid duginih boja na vanjskom zidnom omotaču afirmirao je kružnu formu zgrade parafrazirajući Mondrianovo djelo i aludirajući na modernističku tradiciju geometrijske apstrakcije, osobito snažnu u hrvatskoj umjetnosti. U širem i u osobnom kontekstu, kinetički aspekt ovog rada i općenito Xhafine umjetnosti oslikava stanje albanske nacije koja je neprestano u pokretu. Vidi: Barbara Vujanović, *Meštrovićev znak u Zagrebu*, Zagreb: Muzeji Ivana Meštrovića – Atelijer Meštrović, 2017., str. 174.

³ ***, „Wild West i zagrebački City”, *Jutarnji list*, 12. svibnja 1934., str. 7.

„vizije” u vezi s okolnim prostorom. Poznato je da je i zgradu projektirao u suradnji s grupom arhitekata i inženjera, dok su prvotni izgled parka na trgu koji je nebrojeno puta mijenjao i ime osmislili pejzažni arhitekt Ciril Jeglič, čiji je projekt datiran u 1934., te pejzažni arhitekt Smiljan Klaić, koji ga je razradio i prema čijem je projektu 1943. dovršeno uređenje okoliša.⁴ Na arhivskim fotografijama makete i arhitektonskim crtežima koji prikazuju građevinu s trgom naznačena je slobodno definirana zelena površina, onduliranih rubova okrenutih prema središtu trga, s vijugavim stazama. Fotografije načinjene po inauguraciji prostora i ranih 1940-ih svjedoče o slobodno razrađenoj tipologiji vrta, s rahlo raspoređenim stablima, grmljem i cvjetnim nasadima. U tom smislu rotonda dominira prostorom, a zelenilo ne zaklanja pogled prema njoj. U sljedećim desetljećima ono doista postaje sve dominantnije, prerastajući postupno u „spontano nabujali park”, čiju je nepripitomljenost (eufemizam za neodržavanost), primjerice, zabilježio Mio Vesović na kulturnoj fotografiji za Azrin album *Filigranski pločnici*.

Zrinka Paladino pred početak „radova” u listopadu 2017. zapisala je: „Dva su renomirana pejzažna arhitekta idejom blagih i vijugavih staza uspjelo ublažila strogu geometriju arhitekture Doma, dodatno je vizualno omekšavši i naoko slobodno formiranim grupacijama zelenila iz kojih je dojmjljiva građevina desetljećima izranjala. Takav je izvorni koncept hortikulturnog uređenja očuvan do danas i neke su se njegove listopadne stablašice razvile u iznimno kvalitetne

⁴ Zrinka Paladino, *Otužna ideja uređenja prostora oko Paviljona najbolje ocrtava kako se Zagreb odnosi prema Meštroviću*, 2017., <https://www.telegram.hr/kultura/otuzna-ideja-uredjenja-prostora-oko-paviljona-najbolje-ocrtava-kako-zagreb-podcjenjuje-mestrovica/> (pristupljeno 15. prosinca 2021.).

Foto P. Mofardin

solitere, no istina je i da su uslijed nedovoljnog orezivanja pojedine crnogorične vrste prerasle izvorno osmišljenu visinsku liniju i danas u nekim dijelovima zaklanjaju vizure na središnju građevinu.”⁵

⁵ Ibid.

Zanimljiv je zaključak o kontrastu arhitekture i prirode, koji je odredio ambijentalnu vrijednost trga proteklih desetljeća, iznesen u recenziji na početku spomenute izložbe. Ana Šverko tako je uočila sljedeće: „Razmišljanje o snazi konteksta u doživljaju klasične arhitekture, te kompozicije

arhitektonskih konstanti u misli mi priziva dva primjera čija me podudarnost dodatno intrigira. Oba su monumentalne klasične građevine u ruralnim ambijentima, podignute po zamislama dvaju velikih kipara u njihovim rodnim mjestima. Jednu bismo mogli opisati kao fuziju formi grčkog Partenona i rimskog Panteona, drugu naslutiti kao interpretaciju antičkih centralnih građevina. Riječ je o crkvi Svetoga Trojstva koju je u rodnom Possagnu podigao Antonio Canova i o crkvi Presvetog Otkupitelja koju je u rodnim Otavicama podigao Ivan Meštrović. Pojavnost ovih dviju građevina, koje savršeno vladaju čistoćom klasičnog jezika, postaje intenzivna zahvaljujući njihovu snažnom kontrastu s neobuzdanim prirodnim ambijentima u kojima su podignute. Filozofija klasicizma u arhitekturi, razdoblja u kojemu se formira koncept karaktera mjesta, temeljila se upravo na naglašavanju distinkcije između jezika arhitekture i jezika prirode. Dok je klasični jezik – jezik antike – bio prihvaćen kao ideal koji pomoću arhitektonskih oblika interpretira vidljivi svijet, prirodi se nije nametao arhitektonički model, već se njegovao upravo pejzažni izraz, kojemu je inspiracija sama djevičanska priroda.”⁶

Doista, baš kao što snaga klasične Meštrovićeve arhitekture predstavlja razlog i mogućnost variranja inicijalne forme i namjene, pa tako i sve intervencije istodobno čine negaciju i afirmaciju univerzalne forme i funkcije paviljona, tako se i „neobuzdani prirodni ambijent” postupno nametnuo kao dihotomijski odraz sudbine građevine. Dnevni i

⁶ Ana Šverko, „Konteksti klasičnog”, u: *Meštrovićev znak u Zagrebu – arhitektura: 80 godina Meštrovićeve paviljona*, katalog izložbe (Zagreb, Atelijer Meštrović, 18. prosinca 2018. – 31. ožujka 2019.), (ur.) Barbara Vujanović, Zagreb: Muzeji Ivana Meštrovića – Atelijer Meštrović, 2019., str. 122-123.

noćni suživot građana svih generacija s javim prostorom koji je postao mjesto spontanog okupljanja, boravka, pa i društvenih protesta također treba biti uzet u obzir pri promišljanju razloga za „vraćanje na staro” ili za (pre)uređenje. Jedna od građanskih inicijativa koje su javno protestirale protiv uništenja zelenila i koja je oformljena upravo kao reakcija na taj događaj, „Vratimo magnoliju”, u proljeće 2021. ishodila je od zagrebačkog Zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirode pozitivan odgovor na zahtjev za vraćanje magnolije, drugih stablašica i grmova. Zavod je nadalje najavio izradu novoga krajobraznog projekta uređenja Trga žrtava fašizma. Uzimajući u obzir povijesnu vrijednost građevine i trga, sve arhitektonske, urbanističke, političke i društvene mijene, najispravnije je rješenje 2017. i 2018. bilo održavanje zatečene situacije, saniranje oštećenih dijelova zgrade i njezina podesta te njegovanje „djevičanske prirode” prema pravilima suvremenoga krajobraznog uređenja, koji bi zeleni obrub učinio pogodnim za valorizaciju Meštrovićeva remek-djela, ali i ugodnim za zaustavljanje u njegovoj blizini. Ostaje nadati se da će se sljedećim uređenjem barem potonje ostvariti, odnosno poštovati. ✕

